

Anyanyelv – kisgyermek – digitális világ

TÓTH ETELKA

Károli Gáspár Református Egyetem

Jelen tanulmány egy nagyobb populációra kiterjesztett kutatás próbavizsgálatának eredményeit, kérdésfelvetéseit tárgyalja. A kutatás célja annak feltárása, hogy a digitális környezet, az okoseszközökkel való kapcsolat hogyan van jelen a gyermekek szocializációjában, hogyan épül be a gyermekek nyelvhasználatába, verbális és nonverbális kommunikációjába, nyelvi tevékenységébe. Az itt bemutatott próbavizsgálat célcsoportja: a bölcsődébe járó, illetve óvodát kezdő (hároméves) kisgyermek, valamint annak környezete, a család és a bölcsőde. A szülőktől és a pedagógusoktól kapott válaszok, valamint a megfigyelések eredményei egyértelműen azt mutatják, hogy a digitális környezet hatása egyre erősebben érzékelhető a kisgyermek szocializációjában, így a nyelvi szocializációban is.

Kulcsszavak: digitális környezet, kisgyermek, szocializáció, nyelvi tevékenység, bölcsőde

Bevezetés

A szocializáció fogalmát több tudományterület – köztük szociológia, a pszichológia, az antropológia, a szociolingvisztika – is kiemelten kezeli (vö. Andorka, 2006; Bartha, 1998; Rákó, 2014; Somlai, 1997; Wardhaugh, 1995). Esetünkben a szociolingvisztikai megközelítés kap hangsúlyt, amelynek értelmében vizsgáljuk a nyelv társadalmilag elfogadott használati módjának átadására vonatkozó kimeneteket, szűkebben a kisgyermek beszédfejlődéséhez fűződő szülői, gondozói viszony összetevőit, a beszédfejlődés elősegítésére alkalmazott szülői, gondozói stratégiákat, illetve az ennek érdekében mozgósított eszközkészletet, az együttműködés kereteit, sajátosságait (vö. Réger, 1990. 38. o.).

Jelen tanulmány egy induló kutatás előzetes próbavizsgálatának eredményeiről, kérdésfelvetéseiről ad számot. A Károli Gáspár Református Egyetem Tanítóképző Főiskolai Karának Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszéke, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézet Többszempontú Kutatóközpontja¹ együttműködésében zajló kutatás célja a fenti szempontok figyelembevételével annak feltárása, hogy

a digitális környezet, az okoseszközökkel való kapcsolat milyen szerepet játszik a gyermekek beszédfejlődésében, hogyan épül be a gyermekek nyelvhasználatába, verbális és nonverbális kommunikációjába, nyelvi tevékenységébe.

A téma fontosságát az is indokolja, hogy a digitális környezettel való találkozás, az okoseszközök beépülése egyre korábbi időszakra tolódik a kisgyermek életében. Nem egy olyan esetről van adatunk, amikor is az alig egyéves gyermek a tableten futó applikációról tanulja az anyanyelvét (Tóth, 2018). Eközben pedig az Egészségügyi Világszervezet (WHO) 2019-ben megjelent ajánlása szerint az ilyen életkorú gyermekeknek még csak nem is javasolt a televíziózás és a digitális eszközök használata (WHO, 2019). A következőket is tárgyaló ajánlás még három-négy éves életkorban is egy órára maximalizálja ezt a tevékenységet a szülő vagy a gondozó aktivitásra (beszélgetésre, mesemondásra) ösztönző felügyelete mellett. A téma kapcsán mind az elmélet, mind a gyakorlat számára kérdések sokasága vetődik fel, és a válaszok egyelőre kirajzolódóban vannak (Konok, Bunford & Miklósi, 2020; NMHH, 2018).

A kutatás keretei

A kutatás célcsoportjában a kisgyermekkorban, az óvodáskorban és a kisiskoláskorban

¹ MTA NYTI Többszempontú Kutatóközpont Nyelvéssé Szakmódszertani Projekt (SZ-007/2016). Projektvezető: Bartha Csilla.

lévő gyermekek állnak, beleértve a siket és cigány kisebbséghez tartozókat, továbbá azt a környezetet, családot, intézményt, ahol a gyermekek (nyelvi) szocializációja zajlik. Módszerünk feltáró, főként megfigyelést, írásbeli és szóbeli kikérdezést, dokumentumelemzést, tartalomelemzést folytatunk (vö. *Falus és mtsai*, 2014).

Az itt bemutatott vizsgálat középpontjában a – bölcsődébe járó, illetve óvodát kezdő – kisgyermek, illetve annak környezete áll. Az írásbeli kikérdezés a szülőkhöz intézett kérdőív formájában valósult meg, a szóbeli olyan kevert típusú interjú keretében, amelyet kisgyermeknevelőkkel és óvodapedagógussal folytattunk, a külső, illetve résztvevői megfigyelés pedig a gyermekek játéktevékenységére irányult. A próbát a nagyobb mintán alkalmazandó eszközök validálása érdekében tartjuk szükségesnek.

A kérdőív, amely zárt és nyitott kérdéseket egyaránt tartalmaz, a következőképpen épül fel. A bevezető, demográfiai adatokra vonatkozó kérdések – a válaszadó neme, életkora, lakóhelye, iskolavégzettsége, gyermekeinek száma (neme, életkora) – után a család digitális eszközökkel való ellátottságára, illetve azok ismeretére, használatára vonatkozó kérdések következnek, utóbbi esetében a gyermekek és az eszközök kapcsolatára helyezve a hangsúlyt. Külön kérdéscsoport vonatkozik a családon belüli televíziózási szokásokra és az okostelefon-használatra. A nyitott kérdések a válaszadók attitűdjét kutatják a tekintetben, hogy a szülők hogyan látják és értékelik a gyermekek és az okoseszközök kapcsolatát, mennyire tartják fontosnak és hasznosnak azt, hogy a gyermekek ismerjék, illetve használják ezeket az eszközöket, továbbá milyen személyes példát mutatnak gyermeküknek. Szituációk felidézését kérve próbáljuk előhívni, hogy a gyermekek nyelvhasználatában számukra is érzékelhetően megjelenik-e a digitális kultúra, a digitális eszközök. Figyelmet érdemlő információ az is, hogy a szülők milyen digitális kapcsolattartási formákat tartja(ná)nak hasznosnak a gyermeküket nevelő intézménnyel.

Az interjú kérdéssora a családi mintákat, a közösséghez való viszonyulást, a figyelem

változását, a játék-, illetve nyelvi tevékenységet, valamint a digitális eszközök ismeretét állítja középpontba a bölcsődébe kerülő és az óvodába lépő kisgyermekekre vetítve az elmúlt tíz-húsz év és a jelen helyzet összevetésében. A kérdések között önállóan jelennek meg a gyermekek úgynevezett médiaélményével kapcsolatos tapasztalatok, valamint a „kütyüzés” problémája, azaz a televízió, az okostelefon, a tablet, a laptop, az internet, a digitális játékok használata, ismerete.

A próbavizsgálat fő színtere a méretét és korszerű felszereltségét tekintve országosan is kiemelkedőnek számító egyik budapesti bölcsőde volt. A közel harmincéves intézmény zöldövezetben, lakótelepi környezetben működik. 170 kisgyermeknek biztosít elhelyezést. A gyermekek szociális háttere jónak mondható, szociálisan hátrányos helyzetű kisgyermek nincs közöttük. A kérdőív kitöltői alapvetően az ide járó kisgyermekek szülei, szám szerint 28 fő (további 4 főt más úton értünk el). Négy interjúalanyunk közül hárman több évtizedes szakmai múlttal rendelkező, itt dolgozó kisgyermeknevelők, a negyedik megkérdezett nyugdíjas óvodapedagógus. A tevékenység közben megfigyelt gyermekek egyike kétéves kisfiú, a másik hároméves kislány. A vizsgálat 2019 augusztusában történt.

A kérdőívek eredményeiről

A kis számú adatközlő (32 fő) miatt diagramok és mélyebb statisztikai számítások közlése helyett a válaszokból kirajzolódó tendenciákat jelenítjük meg. A demográfiai mutatókat illetően válaszadóink 78%-a nő, 22%-a férfi. Átlagos életkoruk 35 év, a legfiatalabb női válaszadó 26 éves, a legidősebb 43 éves. A férfiak között a legfiatalabb válaszadó 29 éves, a legidősebb 45 éves. 1 fő kivételével valamennyien fővárosi lakosok. Felsőoktatásban szerzett diplomával 68% rendelkezik, 32%-nak középfokú végzettsége van. A gyermekek számának családokra vetített átlaga: 1,62%. (10 családban van 2 gyermek, 3 családban 3 gyermek, és 1 család nevel 5 gyermeket). A gyermekek 60%-a lány, 40%-a fiú. Az adatfelvétel helyszínéből következően valamennyi

családban van olyan kisgyermek, aki bölcsődébe jár. A továbbiakban a gyermekekre vetített adatok a bölcsődébe járó kisgyermekekre vonatkoznak.

A családok digitális eszköz-ellátottsága a következő jellemzőkkel írható le.

- Okostelefon minden családban van, átlagosan kettő, de több családban van belőle 3–4 is.
- Internettel mindenki rendelkezik (100%).
- Laptop, tablet vagy asztali számítógép szintén van minden családban. Asztali számítógépet mindössze 6 család (18,75%) használ, köztük csak 2 olyan család van, amelyik nem rendelkezik laptoppal vagy tablettel. E két család kivételével ellenben mindenhol van laptop (93,75%), több családban 3–4 is. Utóbbiak jellemzően a három, illetve öt gyermeket nevelő családok (megjegyezzük, hogy a legidősebb gyermekek életkora ezekben a családokban sem haladja meg a tíz évet). Tíz család kivételével (31,25%) mindenütt van tablet, néhány családban kettő is.
- Televízió egy család kivételével szintén minden háztartásban megtalálható (96,87%). A családok több mint egy harmadánál (34,37%) több, kettő-három is van belőle. Laptop, internet azonban ott is van, ahol nincs televízió.
- Digitális játékkal a családok közel fele rendelkezik, egyes háztartásokban 2–4 is van belőle.
- A CD- és a DVD-lejátszók aránya nagyjából azonos, a családok jó egyharmadánál vannak ilyen eszközök.
- A szabadon beírható válaszok között megjelenik: az okosóra, a digitális fényképezőgép, valamint a lemezjátszó, a magnetofon, a rádió és a nyomtató.

A gyermekek eszközismeretét és -használatát, illetve annak gyakoriságát és időtartamát kutató kérdéscsoport zárt kérdéseket tartalmazott. A kapott válaszok azt mutatják, hogy a gyermekek legerősebben a televízióhoz kötődnek. A bölcsődébe járó kisgyermek mindegyikének van kapcsolata a televízióval azon család kivételével, ahol nincs készülék. A televíziózásra fordított idő a bölcsődébe járó gyermekekre vetítve a következő. A gyermekek 93,75%-a néz rendszeresen

televíziót, közülük napi gyakorisággal 80,64%. A többiek ritkábban: heti vagy csak havi néhány alkalommal. A televíziózás időtartama egy-egy alkalommal jellemzően 1 óra vagy 1–2 óra, ez az időtartam a televíziót rendszeresen néző gyermekeknek 74,19%-át érinti. A családok televíziózási szokásait illetően a közös mesenézés dominál (83,87%), ugyanakkor javarészt ugyanezen családokban a televízió gyakran van bekapcsolva háttérműsorként is (41,93%). A családok közel egy ötöde ritkán kapcsolja csak be a készüléket (19,35%), és valamivel kevesebben vannak, akik tévézés helyett inkább a netezést részesítik előnyben (12,90%). Voltak olyan válaszadók is (6,45%), akik „a lakás minden szobájában van készülék, ezért bárki bármikor bekapcsolhatja” opciót választották.

A digitális eszközök sorában az okostelefon foglalja el a következő helyet. A gyermekek mintegy két harmadának (65,62%) van kapcsolata a telefonnal. Legjellemzőbb gyakoriság a heti néhány alkalom (52,38%). A napi használat, illetve a „havonta néhány alkalommal” gyakoriság azonos arányt (23,80%) mutatnak. A családokban a telefont alapfunkcióján túl fotózásra, képnézegetésre (93,75%), továbbá csetelésre és a közösségi média valamelyik platformján információ keresésére és megjelenítésére (68,75%), mesék és videók nézésére (46,87%), zenehallgatásra és -letöltésre (40,62%), valamint játékokra (28,12%) használják.

A számítógéppel (a tablettel, a laptopot és az asztali gépet is beleértve) a gyermekeknek több mint két harmada (68,75%) van aktív kapcsolatban. A használat legjellemzőbb gyakorisága a havi, illetve heti néhány alkalom (bár vannak olyan kisgyermek, akik naponta végeznek a számítógépen valamilyen tevékenységet). A jellemző időtartam alkalmanként az 1 vagy fél óra. A digitális játék emelné ezeket az arányokat, de főként azok a gyermekek játszanak ilyen játékkal, akik a géphez is hozzáférnek.

A CD- és DVD-lejátszó használata csak nyomokban, egy-egy példa erejéig jelenik meg az adatok között.

A kérdőív nyitott kérdései alapján a szülők között két csoport rajzolódik ki a tekintet-

ben, hogy mennyire tartják fontosnak, hogy a gyermekeiknek már ebben az életkorban legyen kapcsolatuk a digitális eszközökkel. Egyik csoportban (65,62%) határozott igen fogalmazódott meg. Az indokok között tematikusan a következők jelentek meg.

- Ez a 21. század: „a mai világ elengedhetetlen tartozékai ezek az eszközök”, „az élet szerves része”, „modern világban élünk”, „ebbe a világba születtek bele”, „hozzátartozik a mindennapi élethez, megkönnyíti”, „fejlődnie kell a világgal”, „ha digitális világban élnek, kell, hogy ismerjék őket”, „nélkülözhetetlen a mai világban”, „a gyors fejlődés miatt nem szeretném, ha lemaradnának, hátrányba kerülnének”, „ezek az eszközök nemcsak a jelent, hanem a jövőt testesítik meg”, „a kor mindennapos eszközeként használja a gyermek is”, „nem tartom mumusnak a digitális eszközöket”.
- Praktikus okokból, és mert hasznos tevékenység: „a telefonnal általában képeket készítünk, utazáskor mesét néz rajta vagy a tableten”, „tanul rajta”, „nézhet ismeretterjesztő műsorokat, ezek lekötik, amíg a házi munkával foglalkozom, illetve sokat tanult a beszédben is ezáltal”, „elég jól sikerültek az okostelefon fejlesztő játéakai”, „ha távol vagyunk egymástól, tudunk kommunikálni”, „az interneten millió dolog megtalálható”, „főleg meséket néz rajta, angol mesét, ismeretterjesztő műsorokat”, „esti fürdés után nézünk közösen mesét a tableten”, „vannak olyan programok, amikkel lehet fejleszteni a mozgásukat, a kreativitásukat”, „színezős játékot játszhat a tableten”, „van interaktív babája, amit nagyon szeret”, „fejlesztő játéknak tartom a kisfiam gyerektabletijét és laptopját, élvezi, hogy a játék zenél, tanítja őt (szavak, számok, állathangok)”.
- Adott a lehetőség, kezeljük természetesen: „elkerülhetetlenül megismerik, nem tőlem függ”, „lehetőségük van megismerkedni a mobiltelefonnal, de a könyvek, játékok legalább annyira érdeklik őket”, „van egy interaktív robot és egy kutya a játéakai között, hol jobban, hol kevésbé érdeklik ezek a játékok, főleg a színes, zenés meséket szereti nézni a tévében”.

E szülői csoport válaszaiban megjelentek olyan korlátozó megjegyzések is, mint például: „csak szülői felügyelet mellett”, „ésszerű korlátok között”, „mindent csak módjával”, „ne függjenek a technológiától”, „fontos a korfüggő ismeret”, „fontos, hogy időben megtanítsuk a helyes használatot”, „egészséges harmónia legyen”.

A másik csoport (34,38%) állásfoglalása határozott nem volt, azzal az indokkal, hogy korai még. Íme néhány a válaszok közül: „a megfelelő fejlődésük miatt megteszünk mindent, ezért korlátozzuk a használatukat (ez a CD-lejátszóra nem vonatkozik)”, „a felnőttek dolgai nem gyerek kezébe valók, kicsik még a digitális világhoz”, „nem érzem szükségét, hogy ilyeneket használjon”, „hároméves gyermeknél a mobiltelefon használata ráér még”, „0 és 6 éves kor között a gyermeknek még elsősorban a játékkal és a világ megismerésével kell foglalkoznia, ami alatt nem a digitális világot értem, az iskolában úgyszólván megismerkedik vele”. A válaszok között felbukkant olyan is, amelyik arról tanúskodik, hogy könnyen függővé válhat a kisgyermek, ha nem kap kellő figyelmet: „korábban azért adtunk neki telefont, tabletet, mert más nem igazán kötötte le, de láttuk, hogy már túlságosan is ez foglalkoztatja, így egy hét alatt leszoktattuk”.

A családon belüli telefonálási (esetleg tablet-, laptophasználat) szokásokkal kapcsolatban a szülők alapvetően azt fogalmazták meg, hogy igyekeznek kevesebbet használni a telefont a gyermek jelenlétében. A megkérdezettek 93,75%-a vallja ezt az álláspontot. Példaként az indokok közül néhány: „a családi minta a legfontosabb”, „a gyermekemmel töltött időt tartalmasan, rá figyelve szeretném eltölteni”, „nem szeretném, hogy később ezzel töltse a szabadidejét”.

Viszonylag kevés nyelvi adatot kaptunk arra vonatkozóan, hogyan jelenik meg a gyermekek beszélgetéseiben a digitális környezet. A válaszadók bármilyen szót, nyelvi szerkezetet, szituációt is leírhattak. A következő jellegzetes válaszok érkeztek.

- Ismeri és használja a következő szavakat: *applikáció, csetel, e-mail, érintőkijelző, Facebook, internet,*

laptop, légkondi, mesegép 'tablet', *mobil, monitor, Ninjago* (játék; a családban van 10 éves gyermek is), *okosóra, pataja* 'tablet', *pi* 'Ipad' (hároméves gyermek), *Play áruház, tablet, táv* 'távirányító; mesét szeretnék nézni' (kétéves gyermek), *távirányító, telefon, tévé, YouTube*.

- Érti és használja a következő kifejezéseket: *meg kell érinteni* (a képernyőt); *töltsd le; én szeretném bekapcsolni, kapcsolj be mesét; szeretnék nézni a YouTube-ot; nem baj, anya, megkeressük a YouTube-on; nem lehet mesét nézni, mert nincs internet; a nagy csetel; rákeres a neten* (ha valamit nem tud); *keressük meg a pataján* (tableten); *hívjuk fel a papát; telefonban láttam; videótelefonálunk apa testvérével; nézegetek képeket* (a telefonban); *játszhatok egy kicsit a parkolós játékkal?; tableten lehet nézni Bogyó és Babócat, a Barátnőm Borit és a Caillou-t*.
- Jellegzetes szituációk: „képek alapján megmondja, ki telefonál”; „ha a tévén mesét szeretne nézi, azt mondja, *ta* (= távirányító)”; „ha zenét szeretne hallgatni, a kedvenc dalának egy részletét ismétletgeti, és megy a CD-lejátszóhoz”; „a számológéppel vagy egyéb telefonhoz hasonló méretű tárggyal játszik, a füléhez tartja, és *halló-halló-t* mondogat”.

Az interjúk üzenetei

A három kisgyermeknevelő (a személyes adatok védelme miatt legyenek: K1, K2, K3), akikkel azonos kérdéscsoportok alapján készült interjú, 30, 25, illetve 34 éve vannak a pályán. Óvodapedagógus alanyunk (Ó1) 40 évi szolgálat után kérte a nyugdíjazását. Valamennyiüknek megvan a megfelelő szakmai tapasztalata ahhoz, hogy a felkészült szakember igényével reális és tárgyilagos véleményt formáljanak. A válaszokból jelen keretek között – az elhangzottakat szó szerint idézve – csak a jellegzetes elemek bemutatására van lehetőségünk. Az általunk üzenetértékű következtetéseknek tekintett kijelentéseket további magyarázat helyett dőlttel emeljük ki.

Arra a kérdéscsoportra, hogy miben változtak a bölcsődébe, illetve az óvodába kerülő

gyermek az elmúlt 10–20 évben, a válaszokból a következő megjegyzések emelhetők ki.

K1: A digitális eszközök jelenlétét a gyerekek játékában érzékeljük. Több volt a közös játék 10–20 évvel ezelőtt. A gyerekek játék közben hosszasan el tudtak szöszmötölni: ideraktak-odaraktak valamit, levettek belőle, hozzátettek. A lényeg, hogy nagy türelemmel, szívesen tevékenykedtek. Ma is van ilyen persze, de kevés gyerek képes tartósan odafigyelni valamire. *Nincs türelmük a tartós figyelmet igénylő tevékenységre*. Ezt látom az öltöztésnél vagy a vetkőzésnél is, amikor kellene egy picit próbálkozni, de ha nem sikerül azonnal valami, akkor gond van.

További probléma, hogy ezek *a kudarcélmények többször torkollnak konfliktusba* a társakkal. Szerintem ez éppen az okostelefon, a tévé miatt van: megnyomom a gombot, bekapcsolom a tévét, és azonnal van eredmény. Ha viszont „nekem” kell összerakni azt a játékot, és nem sikerül azonnal, hanem többször kellene próbálkozni, akkor hamar elvész a türelem, és érdektelenné válik a játék. Ez abban is kifejeződik, hogy a gyermek azonnal szétrombolja azt, amit addig felépített, elkészített. Úgy látjuk, *mintha több lenne a feszült gyerek, mivel nincs azonnali sikerélményük*. Hasonló problémát okoz, amikor együtt ülünk le játszani, építeni valamit vagy mesekönyvet nézegetni. *Többeket zavar, hogy a közös játékkal nem egyedül játszhatnak: „Menj innen! Nem látom!”* – mondják egymásnak. Nem ők a főszereplők, mint a tablet vagy a telefon esetében, amin egyedül is lehet játszani, ahol nincs más, akire figyelni kell.

Pár évvel ezelőtt még nagyon szerették a gyerekek a Bogyó és Babóca történeteket. Amikor elővettük a könyvet, már mondták is maguktól, egymásba szőve a meséket. *Most azt látom, hogy érdekli őket, de nagyon rövid ideig*. Ilyenkor figyelnek, kérdeznek, és beszélgetünk, de ha jelen van egy-két olyan kisgyermek, akinek *nincs türelme figyelni, vagy zavarja, hogy a másik is ott van*, akkor lökdösődik, és ezzel megszűnik a varázs. Ilyenkor nem tudunk meghittén beszélgetni. Van persze partner a beszélgetésre, de ebből van kevesebb manapság.

Két éve még az akkor induló csecsemő-csoportunkban azt tapasztaltuk, hogy az egy- vagy alig kétéves gyermekek a funkciójuknak megfelelően használják a játékokat. Ismerkednek velük, leszóráják, összeszedik őket, ahogy azonban tágult a látókörük, egyre kedveltebb eszköz lett a mobiltelefon. Ezzel együtt kezdett elveszni a kocka iránti érdeklődés, a *mit?* és *hogyan?* lehet építeni belőle. Van persze olyan, akinél ez továbbra is megvan, de amikor belép a játékába a mobiltelefonnal a másik, akkor megváltozik a helyzet, és a legtöbb esetben elvész az érdeklődés, *nincs kedve tovább építeni. Csökken a saját kontrollja is.*

K2: Amikor dolgozni kezdtem, annak örültünk, hogy van otthon a lakásban telefon vagy tévé. *A mostani gyerekek kétévesen úgy használják a telefont és a tabletet, mint a felnőttek.* Gyakran vagyok gyerekekkel a játszótéren is, ahol azt látom, hogy a szülő ül a homokozó szélén, nyomogatja vagy nézi a telefonját. A gyerek pedig visít. A szülő válasza: „mindjárt”. *Ilyen helyzetekben a gyerek mindig háttérbe van szorítva, nem érzi a szülő figyelmét.* Azt gondolom, hogy ha a gyermek megkapná azt a figyelmet, amire neki szüksége van, más-képp szocializálna, és jobban tudna beilleszkedni az éppen aktuális közegbe.

Azt látjuk, hogy *nagyon sok az otthonról hozott minta. A játéktelefonnal a gyerek tudja, hogy mit kell csinálni (nyomkodja), de azt már nem, hogy egy tüske- vagy csillagépítőt hogyan lehet összerakni. Várja, hogy mutassuk meg, mit kell csinálni. Nekünk kell megtanítani játszani a gyermeket.* Ez azt bizonyítja, hogy *a közös játék kiszorul a családok életéből.* Sokkal egyszerűbb azt mondani: ülj le a tévé elé, és nézd; vedd elő a tabletet, és játssz rajta!

A játékokban egyértelműen jelen van a médiaélmény. Szerepjátékként például gyakran halljuk: „Nindzsa vagyok!”, „Mancs vagyok!”, „kardozunk”, „üldözlek”, „most harc van”, „lölök”, „most ő lő”. *A behozott játékok, a ruhák és a magatartás is azt tükrözik, ami a médiában látható.*

Vannak játék laptopok, tabletek nálunk is, ezekkel szívesen játszanak a gyerekek. Ilyenkor még az is elhangzik: „a YouTubon nézek

videót”. Aki ezt mondja, tisztában van azzal, hogy mi a csatorna funkciója. Előfordul olyan is, hogy megkérdezem: „néztél rajzfilmet?” Erre kijavítanak: „nem rajzfilmet néztem, hanem mesét.” A mai technika a *valóság élményét* kínálja. *Ezért a gyerekek sokszor el is hiszik, hogy ami a filmben lehetséges, az velük is megtörténhet.* Volt olyan kisgyermek a csoportomban, aki otthon azért ugrott le az asztalról, mert látta a filmben. Aztán jött a sírás, hogy megütötte a térdét meg a kezét. El kellett neki magyarázni, hogy amit a filmben lát, az nem biztos, hogy a valóságban is megtörténik.

Érezhető az is, hogy egyes gyermekek – mert otthon így szocializálódtak – csak egyedül szeretnek játszani. Nincs barátjuk, nem keresik a társaságot. *Azt látom, hogy 6-8-10 év távlatában nagyon sokat változott ez a generáció. A változás a szülőkön is érzékelhető.*

K3: *A telefon, a tévé, a laptop átalakítja a játék- és a beszédtevékenységet, a társas kapcsolatokat.* Jóval később kezdenek el egymással a gyerekek játszani, beszélgetni, mint korábban. A média szervesen beépül az egymás közötti kommunikációba. *A BabyTV-n sok angol nyelvű gyermekműsor megy, és azt halljuk a gyerekektől, hogy az angol ábécé dallamát dúdolják (mert angolul mondani még nem tudják). Az angol mesék szereplőinek a nevét vagy dallamát hamarabb visszahalljuk, mint egy-egy magyar szót. A színeket vagy az állatok, a játékok nevét (macska, kamion) például angolul nevezik meg: pink, red, blue autó, cat, truck.*

Vannak a mi játékaink között is – szükséges, mert ezzel élünk együtt – telefonok. A szülő mintáját követve rengeteget telefonálnak a gyerekek. Közben játszanak, de egyik kezükben állandóan ott van a telefon, és nem teszik le. Életszerűen használják az eszközt: beszélnek anyukával, apukával, a Lacival, a nagynénivel, és sokszor odahozzák nekem is: „Beszélj vele!”

Ha telefonálás közben épít valaki, képes a figyelemmegosztásra is. Ilyenkor pár másodpercre, amíg „nyomja” a számot, abbahagyja a másik tevékenységet, esetleg beszél is, és csak utána folytatja. De előfordul az is, hogy

párhuzamosan beszél, és végzi a másik tevékenységet. *Nagyon jelen van ez a mostani gyermekek világában, ami nem jó, mert sokan ezzel váltják ki az együttlétet vagy a szabadban töltött időt.* Itt nálunk tudják a gyerekek, hogy csak a játékban és játékból használhatják, de otthon ez a valóság. Volt olyan kisgyermekünk, akit ha beültettek az autóba, a saját telefonja várta, és a gyerek ezen játszott vagy nézett mesét, amíg hazaértek.

Azt tapasztaljuk, hogy ma sokkal több türelmetlen gyerek van, aki ha nem kapja meg azonnal, amit szeretne, vagy nem sikerül neki valami elsőre, vagy esetleg másodjára, azonnal dobant, toporzékol, kifejezve, hogy ez neki nem tetszik. *Elvonul, és dühös lesz, sírva fakad.* Gond van a szerepjátékkal is. Azt veszem észre, hogy vannak gyerekek, akik *nem tudnak szerepjátékot játszani.* Valamilyen oknál fogva a szülői háttér nem engedi a gyerek fantáziáját kibontakozni: vagy mert a szülő játszik helyette, vagy mert egyáltalán nem játszanak vele.

Az óvodába készülő gyerekek beszélgetéseiből pontosan nyomon követhető, hogy mit néznek a tévében. A napi játéktevékenység során eljátsszák a Mancs őrjáratot vagy a Sam, a tűzoltót, kiosztják a szerepeket. Éneklük a dalokat. Volt olyan kisgyerek, aki *kívülről tudta a betétdalokat.* Pedig szerintem *nem jó a nagyon hangos, nagyon villogó, nagyon hasonló történet – egy idő után türelmetlenné teszi a gyermeket.* A baj az, hogy sokszor a szülők ezt érzik veszélytelennek a gyermek számára, és a valóságot veszélyesebbnek olyankor, amikor például együtt sütik a mézeskalácsot, és a gyerek hozzáér a forró süteményhez, vagy piszkos lesz a ruhája.

Ó1: Már 2007-ben, a telefonok általánossá válásával érzékeltük a romló tendenciát a szülő-gyermek kapcsolatban. Korábban kézen fogva jött és távozott a szülővel a gyermek, most sokszor csak „kóvályog”. Anyuka jön érte, kezében a telefon, elutasító mozdulat a feléje igyekvő gyermek felé, aki odafut hozzá, mire anyuka: „ne zavarj!” Öltöztetésnél hasonló a helyzet, anyuka telefonál, amikor a gyermek odafigyelést, segítségnyújtást, tanítást igényel.

Szomorú példa volt számomra a következő. Óvodából hazamenet a kislány mesélni szeretne valamit, de nincs rá lehetősége, mert anyuka telefonál. Erre a kislány elbújik egy fa mögé, játszani szeretne, *fel akarja hívni magára az édesanyja figyelmét,* de anyuka megy előre, nem fontos számára, hol a kislány, aki végül szomorúan elindul utána. – Az ilyen helyzetekkel, ha *csökken az odafigyelés, a megértés, az empátia, csökken a gyermek biztonságérzete is, ami a későbbiekre is kihat.* Manapság valahogy mindent meg akarunk élni: ebbe belefér a gyermek, de úgy tűnik, nem egyedüli cél. A jelszó: valósítsd meg önmagad! Ennek az a következménye, hogy változnak a családban a szerepek, és megváltozik a szülő-gyermek kapcsolat. Ha így folytatódik, a mai gyermekek szülőként még rosszabb mintát nyújtanak majd. A vallásos közösségek szerepe persze megnőhet, ami javíthat a helyzeten.

Következtetések, összegzés

A családok digitális eszközökkel való ellátottsága tény. A virtuális környezet, a digitális eszközökkel való kapcsolat – közvetve vagy közvetlenül – része a kisgyermek nap tevékenységének, ezáltal fejlődésükre is hat. Az eszközhasználatot illetően kis számú mintánk eredményei hasonló és erősödő tendenciákat tükröznek, mint Dancs és Pintér felmérése, amelyet óvodások körében végeztek 2015-ben (Pintér, 2016).

Összevetve a szakemberekkel készített interjúkból kiemelt elemeket a szülői kérdőív eredményeivel, alapvetően azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a kisgyermekkel foglalkozó szakmák képviselői azokkal a szülőkkel értenek egyet, akik nemcsak elvileg, hanem a gyakorlatban is óvják gyermekeiket a virtuális világtól, és a természetes környezetben zajló nevelést helyezik előtérbe. Az utóbbi években azonban erősödnek bizonyos folyamatok.

A szakemberek olyan – általuk problémaként jelzett – változásokról számolnak be a kisgyermek jelentős hányadával kap-

csolatban, mint a családi együttlétek (közös tevékenységek, játékok) hiányából adódó biztonságvesztés, magányérzet, illetve ezzel párhuzamosan a valós közösségi kapcsolatok kialakulásának, az egymással való együttműködésnek, illetve egymás megértésének, elfogadásának a korlátozottsága (vö. Bereczki, 2018; *Pálinkás-Purgel*, 2018).

A játéktevékenység tartalmának változásával kapcsolatban kiemelendő, hogy sok gyermeknél érzékelhetően csökken az építőjátékok iránti érdeklődés, a társakkal vagy azok közelében végzett, tartósabb figyelmet igénylő konstrukciós tevékenység időtartama. A gyermekek azonnali sikerélményre vágnak. A technológiailag magas szinten kivitelezett filmek kevésbé készítetik a gyermekeket kreatív gondolkodásra. A szerepjátékokban az életkori sajátosságaiknak megfelelően nem tovább-, hanem inkább csak újrátjátszák a látottakat. A nyelvhasználatban angol szavak is megjelennek. Ebben komoly szerepe van a televízióknak, amelynek nézettségi időtartama adataink szerint közel duplája a WHO ajánlásának (WHO, 2019).

A telefon életvitelszerűen van jelen a napi tevékenységben, a telefonon folytatott kommunikációban részt vevő felek szerepei világosak a gyermekek számára. Tudják, értik, és megfelelően használják a szituációt jellemző beszédfordulatokat. A gyermekek nyelvi tevékenységében, verbális és nonverbális kommunikációjában vitathatatlanul jelen vannak az okoseszközök (telefon, televízió, számítógép, digitális játék), hiszen az otthonukban, a szűkebb és tágabb környezetükben is jelen vannak, függetlenül attól, hogy használhatják őket, vagy sem. A közösségi létből következően a szituatív telefonhasználat és a televízióban látottak nyelvi és nem nyelvi ingerei elérik azokat is, akiket a szülők otthon megpróbálnak távol tartani ettől. Meg kell tehát próbálnunk okosan elfogadni és kiépíteni az okoseszközökkel való kapcsolatot, hiszen a változások társadalmi szinten zajlanak (vö. *Taylor*, 2016). A családi minta pedig akkor is minta, ha a gyermek csak közvetve érzékeli (csak „látja”), hogy mit csinálunk. Példaként idézem a megfigyelt gyermekek egyikét (ter-

jedelmi okokból nincs mód a megfigyelés folyamatának és eredményeinek a bemutatására). A hároméves Zsuzsi, amikor megtalálta a játékaik közé becsompészett, régi, kijelzős telefont, rám nézett, és huncutul megkérdezte: „Enyém lehet?” Bólintottam, mire édesanyjához fordult, és nevetve azt mondta: „Most már nekem is van olyan telefonom, amin tudok játszani.” Édesanyja válasza: „Ezek szerint lebuktam.” De idézhetem a másik megfigyeltünket is, a kétéves Bandikát, akinek a környezetében a szülei kérésére elhelyeztek egy régi, tárcsázós telefont. Videófelvétel készült arról, amint a kisfiú felfedezi a számára ismeretlen tárgyat. Megtalálja rajta először a dugót, és némi tépelődés után „dudó-dudó” felkiáltással arra ösztönzi az édesapját, hogy tegye közelebb a készüléket a konnektorhoz. Akkor addig még nem jutott el (később egyébként igen), hogy mire is lehet használni az ismeretlen valamit, de azt leképezte, és verbálisan és nemverbálisan egyaránt kifejezte, ha ennek a tárgynak dugója van, akkor be kell dugni oda, ahova a televízió „dugóját”, a telefontöltő „dugóját” is kell. A minta, az analógia tehát akkor is működik, amikor hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy nem.

Összességében, úgy véljük, a próbavizsgálat eredményesen zárult. Amint azt a jelen írás is igazolja, sok kérdés vetődött fel, és vár további válaszokra. Ennek elemzése még folyamatban van. Eszközeink apróbb korrekciókkal alkalmasak arra, hogy a bevezetőben jelzett célcsoportokon és nagyobb mintán folytassuk a kutatást.

Felhasznált irodalom

- Andorka Rudolf (2006): *Bevezetés a szociológiába*. Osiris, Budapest.
- Bartha Csilla (1998): *A szociolingvisztika alapjai*. ELTE BTK, Budapest.
- Bereczki Enikő (2018): Még sosem voltak ilyen magányosak a gyerekek? – Az alfa-generációról szakértői szemmel. WMN.
URL: <https://wmn.hu/wmn-life/49347-meg-sosem-voltak-ilyen-maganyosak-a-gyerekek--az-alfa-generaciorol-szakerto-szemmel> [2019. szeptember 5.]

- Falus Iván és mtsai. (2014): *Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
- Konok, V., Bunford, N. & Miklósi, Á. (2020): Associations between child mobile use and digital parenting style in Hungarian families, *Journal of Children and Media* **14**. 1. sz., 91–109.
<https://doi.org/10.1080/17482798.2019.1684332>
- NMHH = Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság (2018): A három éven aluli gyermekek médiahasználati szokásai.
 URL: http://nmhh.hu/dokumentum/195599/3_even_aluliak_mediahasznalata.pdf [2020. február 6.]
- Pálincás-Purgel Zsuzsa (2018): Alfa generáció – a „digitális bábik” kora.
 URL: <http://tantrend.hu/hir/alfa-generacio-digitalis-bebik-kora> [2019. szeptember 1.]
- Pintér Marianna (2016): Milyen tapasztalatokkal kerül az alfa-generáció az iskolába? A Varga Tamás-i hagyományok és az IKT-eszközök (előzetes) használata. *Új Köznevelés*, **72**. 8. sz.
 URL: <http://folyoiratok.ofi.hu/uj-kozneveles/milyen-tapasztalatokkal-kerul-az-alfa-generacio-az-iskolaba> [2019. augusztus 11.]
- Rákó Erzsébet (2014): *Gyermekvédelmi intézményekben elhelyezett gyermekek életkörülményei*. Belvedere Meridionale, Szeged.
<https://doi.org/10.14232/belvbook.2014.58510>
- Réger Zita (1990): *Utak a nyelvhez. Nyelvi szocializáció – nyelvi hátrány*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Somlai Péter (1997): *Szocializáció. A kulturális átörökítés és a társadalmi beilleszkedés folyamata*. Corvina, Budapest.
- Taylor, J. (2016): *A digitális nemzedék nevelése*. Móra Könyvkiadó, Budapest.
- Tóth Etelka (2018): Anyanyelv és digitális kisgyermekkor. In: Bárdi Árpád, Gombos Norbert és Tóth Etelka (szerk.): *Kisgyermeknevelés a 21. században*. Károli Gáspár Református Egyetem – L’Harmattan Kiadó, Budapest, 35–47.
- Wardhaugh, R. (1995): *Szociolingvisztika*. Osiris–Századvég, Budapest.
- WHO (2019): *Guidelines on physical activity, sedentary behaviour and sleep for children under 5 years of age*.
 URL: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/311664> [2019. augusztus 15.]

Mother tongue – infant – digital world

The present study discusses the results and questions of a pilot project of a research project extended to a larger population. The goal the research project is to explore how the digital environment, the use of smart devices, is present in the language used by children and how it affects their socialisation, verbal and non-verbal communication and language activities. The target population of the test project presented here is three-year old children attending kindergarten or a crèche and their environment, the family and the kindergarten or crèche. The replies received from teachers and parents, and the observations unambiguously indicate that the digital environment has a stronger and stronger influence on the socialisation of small children, and so on language socialisation as well.

Keywords: digital environment, infant, socialisation, language activity, crèche